

กสิการทวาชสูตร : พุทธวิธีการสอนที่แยบคาย
Kasibhāradavājasutta : A Wise Buddhist Method of Teaching

พระครูสถิตพัฒนาร (ช่วง ตั้งอยู่) Phrakrusatitpattanatorn (Chong Tangyou)
นักวิชาการอิสระ , บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Independent Scholar, Graduate School Mahachulalongkornrajavidyalaya
University

บทคัดย่อ

สาระสำคัญในกระบวนการสอนแบบเปรียบเทียบ คือพุทธวิธีการสอนของพระพุทธเจ้า โดยเน้นการเปรียบเทียบการสอน กับเครื่องมือของอาชีพร้านา และสภาพแวดล้อมของผู้ประกอบอาชีพทำนา พระพุทธเจ้าได้นำหลักคำสอนที่สำคัญ เช่น ศรัทธา ปัญญา ความเพียร เพื่อสอนกสิการทวาชพราหมณ์ เพื่อให้กสิการทวาชพราหมณ์ เข้าถึงแก่นแท้ของชีวิต คือเป้าหมายสำคัญที่พระพุทธเจ้าได้สอนให้กสิการทวาชพราหมณ์ พุทธวิธีการสอนของพระพุทธเจ้า มีหลักเกณฑ์สำคัญที่ต้องนำมาพิจารณา และนำไปปฏิบัติตาม คือพุทธวิธีการสอน ในเทศนาวิธี 4 อย่าง คือ 1) การอธิบายให้เห็นชัด คือการอธิบายหลักคำสอนแบบเปรียบเทียบ ในสิ่งที่กสิการทวาชพราหมณ์มีอยู่แล้ว คือเครื่องมือที่ทำนา เปรียบเทียบกับเครื่องมือหลักคำสอน ในพระพุทธศาสนา 2) การชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ คือสามารถอธิบายหลักคำสอนให้เหมือนกับอาชีพทำนา 3) การเข้าใจให้แจ่มชัดแล้ว อุปมาอุปไมยดังกล่าว เปรียบเหมือนน้ำกับความเพียร เมื่อใครรับเอาไปปฏิบัติก็สามารถมีผลผลิตที่คุ้มค่า 4) การปลอบใจให้สดชื่นร่าเริง เห็นได้จากกรณีที่พระพุทธเจ้าได้ชี้ทางพ้นทุกข์ นี่คือนัยสำคัญของการปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า เปรียบเทียบได้กับผลผลิตในนาข้าวที่อุดมสมบูรณ์ของกสิการทวาชพราหมณ์

คำสำคัญ : พุทธวิธีการสอน, เปรียบเทียบ, อาชีพชาวนา

Abstract

It is believed that the significant aspect of analogy in teaching is very essential which is used by the Buddha by means of comparing His teaching and farmer's equipment including environmental atmospheres of that field. In this matter, the important teachings such as faith, wisdom and effort have had been used to teach Brahmaṇa, Kasibhāradavāja so that he could realize the true value of life. As far as the Buddhist methods of teaching are concerned, they should be taken into a careful consideration and practice. Those methods are as follows: 1) This refers to the clear-cut method of explanation through analogy and in this story it means the farmer's equipment comparing with method of teaching in Buddhism, 2) This means persuasive ways of teaching for practice, the way in planting rice into the field is compared with methods of teaching, 3) It refers to encouragement through analogical way comparing water with making effort, if one follows it then one could expect its desirable result, 4) It refers to the comfortability for making one's mind cheerful, this could be seen when the Buddha pointed out the way in putting an end to suffering which is the ultimate goal in Buddhism and this is compared with the outcome gained from the perfect field of Brahmaṇa, Kasibhāradavāja.

Keywords: Buddhist methods in teaching, comparison, farmer

บทนำ

เมื่อทบทวนวรรณกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา มีข้อสังเกตอย่างมีนัยยะสำคัญเกี่ยวกับพุทธวิธีการสอนของพระพุทธเจ้า กล่าวคือหลักคำสอนที่บันทึกเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับอาชีพของชาวนาปรากฏในชื่อของ “กสิการทวาชพราหมณ์” (พระไตรปิฎก ภาษาไทย 15/197/283-285) เป็นพระสูตรที่บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับการสนทนา ได้ถามแลกเปลี่ยนความรู้ ระหว่างกสิการทวาชพราหมณ์กับพระผู้มีพระภาค ว่าด้วยเรื่องการทำนา กสิการทวาชพราหมณ์ได้อธิบายถึงวิธีการทำนาของตนเอง และกล่าวกระทบกระทั่งพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระสมณะ ข้าพระองค์ไถและหว่าน ครั้นไถและหว่านแล้ว จึงบริโภค ข้าแต่พระสมณะ แม้พระองค์ก็ไถและหว่าน ครั้นไถและหว่านแล้ว จงบริโภคเถิด” (พระไตรปิฎก

32 วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์ ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน 2561)

ภาษาไทย 15/197/283) ถ้อยคำดังกล่าวดูเหมือนว่ากสิการทวาชพราหมณ์ ได้กล่าวเสียดสีกระทบกระทั่งพระผู้มีพระภาค แต่กรณีนี้พระองค์ไม่ได้มีท่าทีที่จะตอบโต้ด้วยวาทีที่รุนแรงแต่อย่างใด เพียงแต่ตรัสคำที่เป็นสาระสำคัญ จนทำให้กสิการทวาชพราหมณ์ ได้ฉุกคิดและหันมาสนใจคำตรัสของพระองค์ ด้วยคำตรัสเพียงสั้น ๆ ว่า “พราหมณ์ แม้เราก็กโง่และห้วนเหมือนกัน ครั้นโง่และห้วนแล้วก็บริโภค” (พระไตรปิฎกภาษาไทย 15/197/283)

คำกล่าวของ กสิการทวาชพราหมณ์ ที่อธิบายถึงวิธีการทำนาและวัตถุประสงค์ของตนเองให้พระผู้มีพระภาคทรงทราบนั้น ไม่ใช่ประเด็นที่เข้าใจยากแต่อย่างใด แต่สาระสำคัญในเรื่องนี้ก็คือพระผู้มีพระภาคกลับตอบกสิการทวาชพราหมณ์ว่า พระองค์ก็ทรงทำเช่นนั้นเหมือนกัน คือพระองค์ทรงตรัสกับกสิการทวาชพราหมณ์ว่า พระองค์ก็ทรงเป็นชาวนาเหมือนกัน ทำให้เกิดคำถามกับกสิการทวาชพราหมณ์ว่า ทำไมพระผู้มีพระภาคถึงตรัสเช่นนั้น พระองค์มีเจตนาอะไรจึงกล่าวอย่างนั้น

กสิการทวาชพราหมณ์เกิดความสงสัย และให้ความสนใจกับคำตรัสของพระองค์ทันที เพราะคำที่พระองค์ตรัสนั้น พระองค์ทรงเปรียบเทียบการแสวงหาโมกขธรรมของพระองค์เหมือนกับอาชีพทำนาของกสิการทวาชพราหมณ์ กล่าวคือหลักคำสอนในพระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมใกล้ชิด พระองค์สามารถหยิบยกเรื่องใกล้ตัวเหล่านั้น มาเป็นสื่อในการสอนได้ สาระสำคัญก็คือคำตรัสลักษณะอย่างนี้ พระองค์มีเจตนาสื่อสารอะไรกับกสิการทวาชพราหมณ์ ทั้งๆที่พระองค์สามารถหยิบยกหลักธรรมอะไรก็ได้มาแสดง เพราะว่ากสิการทวาชพราหมณ์ ก็มีอาชีพเป็นชาวนาอยู่แล้ว เขาย่อมรู้เรื่องการทำนามากกว่าพระองค์ หรือว่านี่คือพุทธวิธีการสอนที่แยบคายและได้ผลมากที่สุด โดยเฉพาะพุทธวิธีการสอนที่ปรากฏในกสิการทวาชสูตร

การสนทนาธรรมที่ปรากฏในกสิการทวาชสูตร

เมื่อพระผู้มีพระภาคจะตรัสหลักคำสอนกับพุทธบริษัท หลักฐานที่ปรากฏให้เห็นในคัมภีร์พระไตรปิฎกก็คือ กิจวัตรของพระองค์ที่ทรงปฏิบัติต่อเนื่องเป็นประจำ พระองค์จะทรงตรวจอุปนิสัยของพุทธบริษัทก่อน ก่อนที่จะแสดงธรรมเพื่อโปรดพุทธบริษัทเหล่านั้นเพราะว่า “..พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็น..” (พระไตรปิฎกภาษาไทย 9/4/2) ตรวจดูอุปนิสัยของคนเหล่านั้น และเมื่อถึงโอกาสอันเหมาะสม พระองค์ก็จะไปโปรดคนเหล่านั้น เมื่อถึงโอกาสที่พระองค์จะทรงโปรดกสิการทวาชพราหมณ์ ในเวลาเช้าเป็นช่วงเวลาของการปฏิบัติกิจวัตรบิณฑบาตของพระองค์ “..ครั้งนั้นในเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคทรงครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปยังที่ทำการงานของกสิการทวาชพราหมณ์ ขณะนั้น กสิการทวาชพราหมณ์

กำลังเลี้ยงอาหารกันอยู่ พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปยังสถานที่เลี้ยงอาหารของเขาแล้ว ประทับยืนอยู่ ณ ที่สมควร..” (พระไตรปิฎกภาษาไทย 25/75/518)

เมื่อคราวถึงเวลาที่พระผู้มีพระภาคสนทนารธรรมกับภิกษุสาวกพรหมณ์ พระองค์ไม่ได้ตรัสอะไรก่อน เพียงแต่ปฏิบัติหน้าที่เดินรับบิณฑบาตเพื่อเลี้ยงชีพ แต่ในขณะที่พระองค์ทรงยืนอยู่ต่อหน้าภิกษุสาวกพรหมณ์ ก็ได้ยินภิกษุสาวกพรหมณ์กล่าวถ้อยคำทักทาย พระองค์ว่า “..ข้าแต่พระสมณะ ข้าพระองค์โง่และหวน ครั้นโง่และหวนแล้ว จึงบริโภค ข้าแต่พระสมณะ แม้พระองค์ก็จงโง่และหวน ครั้นโง่และหวนแล้ว จงบริโภคเถิด..” (พระไตรปิฎกภาษาไทย 15/197/283) คำกล่าวของภิกษุสาวกพรหมณ์ มีเจตนาที่จะบอกกับพระผู้มีพระภาคว่า การเลี้ยงชีพตัวเอง มีลักษณะการปฏิบัติอย่างนี้ คือประกอบอาชีพทำนา ขณะนั้นเองพระองค์ก็ตรัสตอบทันทีว่า พระองค์ก็ทรงทำนาเช่นกัน ทำให้ภิกษุสาวกพรหมณ์เกิดความสงสัยว่าการทำนาของพระผู้มีพระภาคทำอย่างไร เครื่องไม้เครื่องมือในการประกอบอาชีพทำนาก็ไม่เห็นมี

อย่างไรก็ตามสาระสำคัญที่ผู้เขียนได้วิเคราะห์คือ พระองค์มีเหตุผลและความจำเป็นอะไรที่กล่าวอย่างนั้น ทั้งๆที่พระองค์จะตรัสหลักธรรมอะไรก็ได้ สำหรับการประกาศและเผยแผ่พระพุทธศาสนา ผู้เขียนจำเป็นต้องหาความหมายของคำว่าอาชีพทำนาเพื่อให้การวิเคราะห์ การเปรียบเทียบคุณสมบัติและน่าสนใจ

1. อาชีพทำนาที่ปรากฏในภิกษุสาวกพรหมณ์

อาชีพทำนา หมายถึง วิธีชีวิตการเลี้ยงชีพ ของภิกษุสาวกพรหมณ์ มีลักษณะและองค์ประกอบดังนี้ คือ “เมล็ดพันธุ์ข้าว ฝนและน้ำ แอ่งไถ ฝน ไถ เชือก ฆาตประตัก การคายหญ้า ความประณีตเรียบร้อย เปรียบเทียบกับหลักพุทธธรรมของพระผู้มีพระภาค สมมติขึ้นเพื่อเป็นอุปมา โดยวิธีอุปมาอุปไมยการประกอบอาชีพทำนากับแนวทางปฏิบัติของพระองค์ มีวัตถุประสงค์เพื่อตั้งภิกษุสาวกพรหมณ์เข้าหาหลักพุทธธรรมของพระองค์” (พระไตรปิฎกภาษาไทย 15/197/283)

ความหมายของอาชีพทำนาดังกล่าว นิยามเฉพาะศัพท์และเนื้อหาที่ปรากฏในภิกษุสาวกพรหมณ์เท่านั้น ไม่ได้ใช้ความหมายตามคำนิยามจากแหล่งอื่น เพื่อให้คำนิยามตรงกับหลักพุทธธรรมที่พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ เพื่อเปรียบเทียบระหว่างองค์ประกอบของอาชีพทำนากับองค์ประกอบของการปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมในพระพุทธศาสนา

2. หลักธรรมที่ปรากฏในภิกษุสาวกพรหมณ์

ศรัทธา พระองค์ทรงยกขึ้นแสดงเพื่อเปรียบเทียบกับเมล็ดพันธุ์ข้าว ความเพียร พระองค์ทรงยกขึ้นแสดงเพื่อเปรียบเทียบกับ ฝนและน้ำ ปัญญาพระองค์ทรงยกขึ้นแสดงเพื่อ

34 วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์ ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน 2561)

เปรียบเทียบกับ แอ็ก ไถ หิริพระองค์ทรงยกขึ้นแสดงเพื่อเปรียบเทียบกับงอนไถ ใจพระองค์ทรงยกขึ้นแสดงเพื่อเปรียบเทียบกับ เชือก สติพระองค์ทรงยกขึ้นแสดงเพื่อเปรียบเทียบกับ ผลประทก คัมครองกายพระองค์ทรงยกขึ้นแสดงเพื่อเปรียบเทียบกับ “..การล่อมรั้ว..” (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล 197/362-380) “คำสัตย์พระองค์ทรงยกขึ้นแสดงเพื่อเปรียบเทียบกับ การตายหญ้า โสรจจะพระองค์ทรงยกขึ้นแสดงเพื่อเปรียบเทียบกับ ความประณีตเรียบร้อย” (พระไตรปิฎกภาษาไทย 15/196/284)

การเปรียบเทียบระหว่างหลักปฏิบัติในพระพุทธศาสนากับอาชีพร้านนั้น เป็นกรณีศึกษาหนึ่งในหลายๆ พระสูตร ที่เป็นกรณีศึกษาล้ำๆ ทั่วกันกับอีกหลายพระสูตรในพระพุทธศาสนา เพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจนสำหรับความสัมพันธ์ระหว่างอาชีพร้านกับหลักปฏิบัติในพระพุทธศาสนา ต้องทำความเข้าใจหลักธรรมที่ปรากฏในกสิการทวาทสุตรก่อน

ศรัทธา ที่พระผู้มีพระภาคทรงยกขึ้นแสดงกับกสิการทวาทพราหมณ์นี้ พระองค์หมายถึงผู้ที่มีความเชื่อในเรื่องของทาน ผลของการบริจาคทาน พระองค์ทรงเปรียบเทียบกับบุคคลที่หวานเมลิ็ดพิชลงในนาชั้นดี แม้ในพระสูตรอื่นก็ปรากฏ เช่น “..สาธุสูตร..” (พระไตรปิฎกภาษาไทย 15/33/41) ที่เหล่าเทวดาทรงยกขึ้นเป็นสุภาษิต ก็มีปรากฏให้เห็นเช่นกัน

ความเพียร ที่พระผู้มีพระภาคทรงยกขึ้นแสดงกับกสิการทวาทพราหมณ์นี้ พระองค์หมายถึง บุคคลผู้มีความเพียรพยายามเพื่อแสวงหาปัญญา พระองค์ทรงเปรียบเทียบกับน้ำฝนที่ตกลงในนาข้าวแล้วทำให้ข้าวอุดมสมบูรณ์ มีหลักฐานที่ปรากฏชัดใน “..สัตติกุมพชาดก..” (พระไตรปิฎกภาษาไทย 27/158/497) เพื่อยืนยันว่าพระองค์ทรงใช้หลักการนี้เปรียบเทียบเพื่อชี้ให้เห็นว่าน้ำฝนก็เหมือนความเพียรของผู้ปฏิบัติตนเอง

ปัญญา ที่พระผู้มีพระภาคทรงยกขึ้นแสดงกับกสิการทวาทพราหมณ์นี้ พระองค์หมายถึง “..วิปัสสนาและปัญญา ๒ อย่าง ใน ๒ อย่างนั้น แอ็กเป็นที่อาศัยของไถ ข้างหน้าติดด้วยงอนไถ เป็นที่อาศัยของเชือก ช่วยให้ไถงานเดินไปพร้อมกัน ฉันทไถ ปัญญาที่ฉันทนั้น..” (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล 197/362-380)

หิริ ที่พระผู้มีพระภาคทรงยกขึ้นแสดงกับกสิการทวาทพราหมณ์นี้ พระองค์หมายถึง “..การละอายต่อบาปธรรม อกุศลธรรมทั้งหลาย แม้โอดตปปะที่ไม่ประกอบด้วยหิรินั้น ก็เป็นอันทำนาระบุงแล้วด้วยหิริศัพท์นั้น คำว่า เป็นงอนไถ ได้แก่ ท่อนไม้สำหรับทรงตัวแอ็กและไถ เหมือนอย่างว่า งอนไถของพราหมณ์ย่อมทรงไว้ซึ่งแอ็กและไถ ฉันทไถ แม้หิริของพระผู้มีพระภาคก็ฉันทนั้น ย่อมทรงไว้ซึ่งแอ็กและไถกล่าวคือโลกียปัญญาและโลกุตตรปัญญา..” (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล 197/362-380)

ใจ ที่พระผู้มีพระภาคทรงยกขึ้นแสดงกับกสิการทวาชพราหมณ์นี้ พระองค์หมายถึงสภาพความรู้ที่พระองค์ทรงมุ่งอธิบายถึงเรื่องของสมาธิ คือ “..สมาธิของพระผู้มีพระภาค ย่อมผูกธรรมคือหิริ ปัญญาและวิริยะเหล่านั้นทั้งหมดไว้ในอารมณ์เดียวกัน โดยสภาวะคือไม่ขัดส่าย ให้ปฏิบัติในหน้าที่ของตน ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า ใจเป็นเชือก..” (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล 197/362-380)

สติ ที่พระผู้มีพระภาคทรงยกขึ้นแสดงกับกสิการทวาชพราหมณ์นี้ พระองค์หมายถึง “..การค้นหาคติของกุศลธรรมทั้งหลาย หรือทำให้ปรากฏในอารมณ์ ย่อมรักษาใดคือปัญญา เปรียบเหมือนผาลรักษาไถ และไปข้างหน้าไถนั้น ด้วยเหตุนี้แล สตินั้นท่านจึงกล่าวว่า เป็นเครื่องรักษา จุลงในประโยคเป็นต้นว่า อยู่ด้วยใจที่รักษาด้วยสติ..” (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล 197/362-380)

คัมครองกาย ที่พระผู้มีพระภาคทรงยกขึ้นแสดงกับกสิการทวาชพราหมณ์นี้ พระองค์หมายถึง รั้วที่คัมครองกาย วาจา ของพระองค์เอง

“...หว่านพืชแล้ว ล้อมด้วยรั้วหนาม รั้วต้นไม้หรือกำแพง เพื่อรักษาข้าวกล้า ด้วยการล้อมรั้วนั้น ผุ้โค กระบือและเนื้อทั้งหลาย เข้าไปไม่ได้ แย่งกินข้าวกล้าไม่ได้ ฉันทตถาคต ก็ฉันทนั้น หว่านพืชคือศรัทธาเป็นอันมากแล้ว ล้อมรั้ว ๓ ชั้น ได้แก่ คัมครองกาย วาจา และควบคุมอาหาร เพื่อรักษากุศลธรรมนานาประการ ด้วยการล้อมรั้วนั้น ผุ้โค กระบือและเนื้อกล่าวคือกุศลธรรมมีรากะเป็นต้น เข้าไปไม่ได้ แย่งข้าวกล้าคือกุศลนานาประการของเราไปไม่ได้..” (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล 197/362-380)

คำสัจย์ ที่พระผู้มีพระภาคทรงยกขึ้นแสดงกับกสิการทวาชพราหมณ์นี้ พระองค์ทรงเปรียบเทียบกับการ คำสั่งของกสิการทวาชพราหมณ์คือ “..การสั่งทาสหรือกรรมกรให้ตาย คือทำการตัด เกี้ยว ถอนหญ้าทั้งหลาย ด้วยคำว่า จงตายหญ้าทั้งหลาย ฉันท เราก็นั้นใช้สัจจะตายหญ้า..” (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล 197/362-380)

โสรัจจะ ที่พระผู้มีพระภาคทรงยกขึ้นแสดงกับกสิการทวาชพราหมณ์นี้ พระองค์หมายถึงการปลดปล่อยของกสิการทวาชพราหมณ์นั้น ย่อมไม่เป็นการปลดปล่อยเลย เพราะต้องประกอบอีกในเวลาเย็น ในวันรุ่งขึ้น หรือในปีหน้า ฉันท

“..การปลดปล่อยของเราหาเป็นฉันทนั้นไม่ เพราะขึ้นชื่อว่าการปลดปล่อยในระหว่างของเราหาไม่ จริงอยู่ เราเทียมโคงานคือวิริยะที่ใดคือปัญญา จำเดิมแต่ครั้งพระทศพลพระนามว่าทีปังกรแล้วไถเป็นการใหญ่สิ้น ๔ อสงไขย ๑๐๐,๐๐๐ กัป ก็ยังไม่พ้น ตราบเท่าที่ยังไม่บรรลุมสมาสัมโพธิญาณ แต่เมื่อใดเราใช้เวลาทั้งหมดนั่งเหนื่อปราศิต บัลลังก์ ณ โคนโพธิพฤกษ์ อรหัตผลที่มีคุณทั้งปวงเป็นบริวารจึงเกิดขึ้น เมื่อนั้น เรา

ปล่อยวางอรรถาธิบายนั้นด้วยการระงับความชวนชวาททุกอย่าง..” (พระไตรปิฎกพร้อม
อรรถกถาแปล 197/362-380)

การเปรียบเทียบหลักพุทธธรรมกับอาชีพร้านา เป็นการชี้ให้เห็นถึงหน้าที่ และ
ส่วนประกอบของอาชีพของแต่ละฝ่าย เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งบกพร่องต่อหน้าที่ หรืออุปกรณ์
เครื่องมือในการเลี้ยงชีพขาดตกบกพร่องไป กิจกรรมต่างๆ ก็ไม่สามารถที่จะสำเร็จลงได้ พระองค์
พยายามชี้ให้สิการทวาทพราหมณ์เห็นว่า การตรัสรู้เข้าถึงหลักธรรมของพระองค์ ไม่ได้
แตกต่างกับอาชีพของพราหมณ์เลย เพียงแต่มีการตีความที่แตกต่างกันเท่านั้นเอง

วิเคราะห์พุทธวิธีการสอนที่แยบคายที่ปรากฏในกสิการทวาทสูตร

เมื่อไหร่ที่พระองค์จะทรงแสดงธรรมหรือประกาศหลักธรรมให้บุคคลใด พระองค์จะ
ทรงจัดลำดับความสำคัญจากมากไปหาน้อย และพิจารณาว่าบุคคลเหล่านั้น มีลักษณะอุปนิสัย
อย่างไร กรณีศึกษานี้เห็นได้จากหลังการตรัสรู้ของพระองค์ “..พระองค์จะทรงนึกถึงอาพา
รดาบส อุทกดาบส และปัจจุวัคคีย์ตามลำดับ..” (พระไตรปิฎกภาษาไทย 12/284/309) ซึ่งเป็น
พุทธวิธีพิจารณาบุคคลที่พระองค์จะไปประกาศหลักพุทธธรรมให้ทราบ พระองค์ศึกษาและ
วิเคราะห์องค์ความรู้ของอาหารดาบส ปัจจุวัคคีย์ ว่าอยู่ในฐานะที่จะยกหัวข้อธรรมอะไรขึ้นมา
แสดงให้กลุ่มบุคคลทั้ง 2 กลุ่มนี้ทราบ

การยืนยันของพระผู้มีพระภาค ว่าพระองค์ก็ทรงเป็นชวานานั้น เป็นคำปฏิญาณที่มี
เจตนาชักจูงกสิการทวาทพราหมณ์ ให้หันมาสนใจในคำพูดของพระองค์ เมื่อกสิการทวาท
พราหมณ์เกิดความสงสัยและสนใจที่จะฟังธรรมพระองค์แล้ว พระองค์จึงแสดงธรรมไปโดย
ลำดับ นี่เป็นลีลาการสอนของพระผู้มีพระภาค

“...ศรัทธาเป็นพืช พืชนี้รับรสปฐวีธาตุ รสอาโปธาตุทางรากย่อมเติบโตขึ้นเพื่อรับ
ความแก่สุกแห่งธาตุชาติด้วยก้าน ฉันทิ ศรัทธาที่รับรสคือสมณะและวิปัสสนาทางราก
คือศีล เติบโตขึ้นเพื่อรับความแก่กล้าแห่งธาตุชาติคืออริยมรรค ด้วยก้านคืออริยมรรค ฉันทิ
นั้น..” (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล 197/362-380)

พระองค์ได้ใช้เหตุผลอุปมาอุปไมย เกี่ยวกับหน้าที่ของแต่ละอย่างให้เห็น คือ หน้าที่
ของศรัทธากับหน้าที่ของพืชมีลักษณะคล้ายกัน เพราะความสัมพันธ์ระหว่างพืชกับอาหารของ
พืช หลักศรัทธากับอริยมรรคของพระองค์ก็มีความสัมพันธ์กัน เหมือนที่พระองค์อุปมาเอาไว้
นั่นเอง อนึ่งการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่เป็นรูปธรรมกับนามธรรมนั้น พระองค์ได้
อธิบายอย่างต่อเนื่องไปอีก ถึงเรื่องของตบะ คือความพากเพียรพยายาม

“...ความเพียร เพราะเผือกอุกตธรรมและกาย คำว่า ตบะ นี้ เป็นชื่อของอินทริย
สังวร ความเพียร อดทน และทุกกรกิริยา แต่ในที่นี้ประสงค์เอาอินทริยสังวร คำว่า ฝน

ได้แก่ ฝนหลายอย่างเป็นต้นว่า น้ำฝน ลมเจือฝน ในที่นี้ประสงค์เอาน้ำฝน เหมือนอย่างว่า พืชและข้าวกล้าที่มีพืชเป็นมูลของพราหมณ์ มีน้ำฝนช่วยสนับสนุนอย่างดี ย่อมงอกงาม ไม่เหี่ยวแห้ง ย่อมผลิตผล ฉันทใด ศรัทธาที่อินทริยสังวรสนับสนุนแล้ว และธรรมทั้งหลายมีศีลเป็นต้น ที่มีศรัทธาเป็นมูล ของพระผู้มีพระภาคก็ฉันทนั้น ย่อมงอกงาม ไม่เหี่ยวแห้ง ย่อมผลิตผล เพราะเหตุฉันทนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า ความเพียรเป็นฝน เป็นต้น..” (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล 197/362-380)

หลังจากพระองค์วางรากฐานศรัทธาได้แล้ว พระองค์ทรงอธิบายหลักของความเพียรว่าอุปมาเหมือนกับน้ำฝนที่ช่วยหล่อเลี้ยงให้พืชพันธุ์เจริญเติบโตอย่างต่อเนื่อง ความเพียรนี้พระองค์มุ่งเอาความสำรวมอินทริยคือ การสำรวม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้เรียบร้อยต่อจากนั้นพระองค์จึงอธิบายเหตุปัจจัยและความสัมพันธ์ที่ต่อเนื่องกันถึงเรื่องของปัญญา

“..ปัญญา ได้แก่มรรคปัญญาร่วมด้วยวิปัสสนา พราหมณ์มีแอกและไถฉันทใด พระผู้มีพระภาคก็ทรงมีวิปัสสนาและปัญญา แอกเป็นที่ยึดของไถ ข้างหน้าติดด้วยงอนไถ เป็นที่ยึดของเชือก ช่วยให้ไถงานเดินไปพร้อมกัน ฉันทใด ปัญญาก็ฉันทนั้น ย่อมเป็นอุปนิสัย แห่งธรรมทั้งหลาย ซึ่งมีหิริเป็นประธาน ฉันทนั้น” (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล 197/362-380)

ปัญญาที่เปรียบเสมือนแอกและไถเพราะทำหน้าที่โดยอาศัยโค เชือกช่วยให้งานเดินไปได้ เปรียบเหมือนปัญญาที่พระองค์ได้ยกขึ้นมาแสดงนั้น เป็นอุปนิสัยแห่งธรรมทั้งหลาย โดยมีหิริเป็นประธาน ความสัมพันธ์ของแอกและไถเปรียบเสมือนความสัมพันธ์ของหิริกับปัญญานั้นเอง และเมื่อหิริมีความสัมพันธ์กับปัญญา พระองค์จึงต้องอธิบายต่อไปอีกเกี่ยวกับเรื่องของหิริ

“..หิริเพราะละอายต่อบาปธรรมทั้งหลาย แม้โอดตปปะที่ไม่ประกอบด้วยหิรินั้น ก็เป็นอันท่านระบุถึงแล้วด้วยหิริศัพท์นั้น คำว่า เป็นงอนไถ ได้แก่ ท่อนไม้สำหรับทรงตัวแอกและไถ เหมือนอย่างว่า งอนไถของพราหมณ์ย่อมทรงไว้ซึ่งแอกและไถ ฉันทใด..” (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล 197/362-380)

งอนไถสำหรับการทรงตัวของแอกไถ พระผู้มีพระภาคทรงอธิบายถึงหน้าที่ของงอนไถว่า ถ้าหากปราศจากซึ่งงอนไถเสียแล้ว แอกและไถก็ไม่สามารถที่จะทำหน้าที่ได้เช่นกัน มันมีความสัมพันธ์กันอย่างไม้อาจแยกจากกันได้ พระองค์ยกขึ้นอธิบายเพื่อเปรียบเทียบกับปัญญาที่เป็นโลกียปัญญาและโลกุตระปัญญา หากปราศจากซึ่งหิริเสียแล้วก็ไม่สามารถทำหน้าที่ให้สมบูรณ์ได้ ด้วยเหตุผลนี้เองพระองค์จึงตรัสว่าหิริเป็นงอนไถ การอธิบายความเปรียบเทียบแบบนี้ ทำให้ผู้ปฏิบัติเข้าใจได้ง่ายโดยเฉพาะเมื่อกล่าวถึงเรื่องที่เป็นนามธรรม พระองค์ก็ทรงชี้ให้เห็นเป็นรูปธรรมขึ้นมาได้

“...ใจเพราะเป็นสภาพรู้ คำว่าใจนี้ เป็นชื่อของจิต แต่ในที่นี้ท่านประสงค์สมาธิที่ประกอบด้วยใจนั้น โดยมุ่งถึงมโน คำว่า เชือก ได้แก่ เครื่องผูกคือเชือก เชือกนั้นมี ๓ อย่าง คือ ๑) เป็นเครื่องผูกแอกกับงอนไถ ๒) เป็นเครื่องผูกโคงานกับแอก ๓) เป็นเครื่องล่ามโคงานต่อกันกับนายสารถิ ใน ๓ อย่างนั้น เชือกของพราหมณ์ผูกงอนไถ แอก และโคงานให้เนื่องกันแล้วให้ปฏิบัติในกิจของตน ฉันทะ สมาธิของพระผู้มีพระภาคก็ฉันทะนั้น ย่อมผูกธรรมคือหิริ ปญญาและวิริยะเหล่านั้นทั้งหมดไว้ในอารมณ์เดียวกันโดยสภาวะคือไม่ขัดส่าย ให้ปฏิบัติในหน้าที่ของตน ด้วยเหตุนี้ จิตตรัสว่า ใจเป็นเชือก...” (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล 197/362-380)

เชือกที่พระผู้มีพระภาคได้ทรงนำมาสอน พระองค์ได้อุปมาเหมือนกับการผูกเชือกกับอุปกรณ์ทำนา มี ๓ อย่างคือสมาธิเปรียบเหมือนเชือกผูก หิริ ปญญาและความเพียรเอาไว้ไม่ให้ขัดส่ายจะเห็นได้ว่า หิริ ปญญา และความเพียรถ้าปราศจากสมาธิ องค์ธรรมทั้ง ๓ ก็ไม่สามารถทำงานต่อไปได้การทำหน้าที่ของเชือกคือสมาธิย่อมมีผลต่อ หิริ ปญญา วิริยะ นั้นเอง

“...สติประกอบด้วยวิปัสสนาและประกอบด้วยมรรคของพระผู้มีพระภาค เปรียบเหมือนผาลและประดักของพราหมณ์ เป็นเครื่องรักษา ดุจในประโยคเป็นต้นว่า อยู่ด้วยใจที่รักษาด้วยสติ ดังนี้ ก็ปัญญานั้นมีสติอยู่ข้างหน้า ทำให้ไม่หลงลืม ด้วยว่าปัญญาย่อมรู้ชัดธรรมที่สติอบรมแล้ว มิใช่ด้วยความหลงลืม เหมือนอย่างว่า ประดักแสดงภัย คือการแห่งโคงานทั้งหลาย ไม่ให้เกียจคร้าน ป้องกันการเดินออกนอกทาง ฉันทะ สติก็ฉันทะนั้น...” (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล 197/362-380)

สติที่ควบคู่กับปัญญาทำให้เกิดความเพียร ข้อนี้พระองค์ทรงอธิบายความสัมพันธ์เพื่อให้รู้ว่าถ้าปัญญาที่เกิดขึ้นโดยปราศจากสติควบคุม ก็เหมือนกับโคที่เดินออกนอกทาง สติและปัญญาเกื้อหนุนให้เกิดความเพียร ความเพียรก็ส่งผลต่อเนื่องทำให้เกิดปัญญา สลับสับเปลี่ยนหมุนเวียนกันไป แต่สติมีหน้าที่อยู่ข้างหน้าคอยดูปัญญาว่าจะไปในทิศทางใด

“...คัมครองกาย ได้แก่คัมครองด้วยกายสุจริต 3 อย่าง คำว่า คัมครองวาจา ได้แก่คัมครองด้วยวจีสุจริต 4 อย่าง ปาติโมกขสังวรศีลเป็นอันพระองค์ตรัสแล้วด้วยคำมีประมาณเท่านี้ ในชื่อว่า สรรวมในการบริโภคาหาร นี้มีความว่า สรรวมในปัจจัยทั้ง ๔ อย่าง เพราะท่านสงเคราะห์ปัจจัยทุกอย่างโดยมุ่งถึงอาหาร การสรวมในท้อง คือสรวม บริโภคพอประมาณ มีคำอธิบายว่า รู้จักประมาณในอาหาร ศีลอันเป็นการเสพเฉพาะปัจจัยสันนิสสิตศีลเป็นอันพระองค์ตรัสแล้ว โดยมุ่งถึงความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภคนี้ ท่านหว่านพืชแล้ว ล้อมด้วยรั้วหนาม รัดต้นไม้หรือกำแพง เพื่อรักษาข้าวกล้า ด้วยการล้อมรั้วนั้น ผูกโค กระบือและเนื้อทั้งหลาย เข้าไปไม่ได้ แยกกินข้าวกล้าไม่ได้ ฉันทะ เราตถาคตก็ฉันทะนั้น หว่านพืชคือศรัทธาเป็นอันมากแล้ว ล้อมรั้ว 3 ชั้น

ได้แก่ คัมครองกาย วาจา และควบคุมอาหาร เพื่อรักษาคุณธรรมนานาประการ ด้วยการล้อมรั้วนั้น ผุ้งโค กระบือและเนื้อกล่าวคือคุณธรรมมีรากะเป็นต้น เข้าไปไม่ได้ แย่งข้าวกล้าคือคุณธรรมนานาประการของเราไปไม่ได้...” (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล 197/362-380)

การคัมครองกายพระผู้มีพระภาคหมายถึงความสัมพันธ์ระหว่าง กาย วาจา และอาหาร พระองค์อุปมาให้ทราบเหมือนกับการล้อมรั้ว 3 ชั้น เพื่อป้องกันไม่ให้ผุ้งโค กระบือและสัตว์ทั้งหลายเข้าไปทำลายได้ และผุ้งโค กระบือ และสัตว์ทั้งหลายพระองค์ก็ทรงอุปมากับบ่อคุณทั้งหลายที่เกิดขึ้นมีรากะเป็นต้น หน้าที่ของผู้ปฏิบัติ จึงต้องมีการคัมครองกาย วาจา อาหารเพื่อล้อมรั้วแห่งคุณธรรมทั้งหลายดังได้กล่าวมา

“...ตายหย้าด้วยคำสัตย์ นี้ได้แก่ การตัด การเกี่ยว การถอน เมื่อทำการไถภายนอก ใช้มือหรือมีดตายหย้าที่ทำข้าวกล้าให้เสีย ฉันทใด แม้เราก้ฉันทนั้น..” (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล 197/362-380)

การตายหย้าเป็นเรื่องสำคัญอย่างหนึ่งในอาชีพทำนา มีหลายวิธีได้แก่ การตัด การเกี่ยว การถอน เป็นต้น หากการทำนาไม่มีการตายหย้า ข้าวในนาจะไม่อุดมสมบูรณ์ จะมีวัชพืชคอยรบกวนข้าวในนาตลอดเวลา พระองค์อธิบายข้อนี้ด้วยคำอุปมาเหมือนกับคำสัตย์ของพระองค์ที่เคยบำเพ็ญบารมีมา ด้วยสัจจะบารมี ว่าเป็นเครื่องมือในการรักษาข้าวกล้าเอาไว้ คือคุณ ด้วยคำสัตย์นั่นเอง ต่อจากนั้นพระองค์ได้เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของสัจจะ ด้วยหลักธรรมอีกข้อหนึ่ง โสรัจจะ

“...โสรัจจะ ของเราช่วยทำงานให้สำเร็จได้แก่ การสละกิเลสเครื่องประกอบ มีคำอธิบายดังนี้ว่า การปลดปล่อยของท่านย่อมไม่เป็นการปลดปล่อยเลย เพราะต้องประกอบอีกในเวลาเย็น ในวันรุ่งขึ้น หรือในปีหน้า ฉันทใด การปลดปล่อยของเราเป็นฉันทนั้นไม่...” (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล 197/362-380)

การที่พระองค์ตรัสว่าโสรัจจะ ช่วยให้งานได้เสร็จเร็วขึ้น พระองค์หมายถึงงานที่ไปเพื่อโลกุตระธรรม คือการสละกิเลสเครื่องเศร้าหมอง แต่ว่าเมื่องานของพระองค์เสร็จแล้วในปีต่อไปพระองค์ไม่ได้ทำอีกเหมือนชาวนา เพราะนาที่พระองค์ทำถ้าเสร็จแล้วก็เสร็จเลย แล้วก็ไม่ต้องมาทำอีก พระองค์ทรงอธิบายให้เห็นว่า เมื่อก่อนพระองค์ก็ทำนา ทำตั้งแต่สมัยพระทศพลพระนามว่า ติปังกรแล้วไถเป็นการใหญ่ สิ้น 4 อสงไขย 100,000 กับ ก็ยังไม่พ้น ทรายเท่าที่ยังไม่บรรลุลสมมาสัมโพธิญาณ แต่เมื่อพระองค์ได้บรรลุถึงพระอรหัตผลแล้ว พระองค์ก็จะไม่ได้ประกอบอาชีพนี้อีกต่อไป พระองค์ได้อุปมาเปรียบเทียบว่าการสะสมบารมีของพระองค์ก็เหมือนการทำนาในแต่ละชาตินั่นเอง เมื่อสำรวจดูหลักธรรมที่พระองค์ทรงหยิบยกมาสอนทั้งหมด พบว่ามีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ดังนี้

หลักศรัทธา หิริ โอตตัปปะ วิริยะ ปัญญา ที่ปรากฏในทศยโธวาทสูตรนั้น พระองค์ตั้งใจที่จะสอนพระภิกษุหัวดี โดยพระองค์ทรงเปรียบเทียบ “เหมือนดวงจันทร์ ช่างแรมย่อมอับแสง ไม่เต็มดวง ไร้รัศมี วัดความยาวและความกว้างไม่ได้ ตลอดคืนวันที่ผ่านมา อุปมานี้ฉันใด อุปมาฉันนั้น บุคคลบางคนไม่มีศรัทธา ไม่มีหิริ ไม่มีโอตตัปปะ ไม่มีวิริยะ ไม่มีปัญญาในกุศลธรรมทั้งหลาย ตลอดคืนวันที่ผ่านมา เขาหวังได้แต่ความเสื่อมในกุศลธรรมทั้งหลายเท่านั้น หวังความเจริญไม่ได้เลย” เมื่อพิจารณาตามเจตนาที่พระองค์ทรงหยิบยกหลักธรรมต่าง ๆ มาสอนแก่โวกนัยสัตว์ สิ่งหนึ่งที่มีความเหมือนกัน คือหลักธรรมที่พระองค์ทรงยกขึ้นเพื่อแสดงธรรม หรือเพื่อสอนนั้นจะมากำกั้นเสมอ เช่น ศรัทธากับปัญญา เป็นต้น

สรุป

การสอนแบบอุปมาอุปไมยในกสิการทวาชสูตร นั้นพระองค์ได้หยิบยกหลักธรรมต่าง ๆ เพื่อโปรดกสิการทวาชพราหมณ์ ชี้แจงให้เห็นหลักปฏิบัติทั้งทางโลกและทางธรรมโดยพระองค์ได้ยกหัวข้อธรรมให้กสิการทวาชพราหมณ์ได้พิจารณาตาม ดังนี้ คือ

ศรัทธาที่พระองค์ได้ทรงยกขึ้นนั้นเปรียบเหมือนการรับรสคือสมณะและวิปัสสนา โดยเติบโตขึ้นเพื่อรับความแก่กล้าแห่งธัญชาติคืออริยผล การมีศรัทธาที่อินทรีย์สังวรสนับสนุนแล้ว คือความงอกงาม ไม่เหี่ยวแห้งย่อมผลิตผลได้ ปัญญานั้นเป็นอุปนิสัยแห่งธรรมทั้งหลาย เพราะมีหิริเป็นประธาน ปัญญาจึงชื่อว่าอยู่ข้างหน้าคือเป็นหัวหน้าแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย สมาย่อมผูกธรรมคือหิริ ปัญญาและวิริยะเหล่านั้นทั้งหมดไว้ในอารมณ์เดียวกัน โดยสภาวะคือไม่ขัดส่ายให้ปฏิบัติในหน้าที่ของตน สติป้องกันประพฤตินอโคจรกล่าวคือกามคุณ การหว่านพืชคือศรัทธาเป็นอันมากแล้ว ล้อมรั้ว 3 ชั้น ได้แก่ คุ้มครองกาย วาจา เพื่อรักษากุศลธรรม นานาประการ เพราะอกุศลธรรมมีรากะเป็นต้น เข้าไปไม่ได้ ส่วนการตายหลายนั่น อุปมาเพราะการกล่าวคลาดเคลื่อนที่ประทุษร้าย ข้าวกล้าคือกุศล ต้องตายหล้าด้วยคำสัตย์ คือสัจจะ พระองค์ทรงอุปมาว่าเราเทียมโคงานคือวิริยะที่ไถคือปัญญา จำเดิมแต่ครั้งพระทศพลพระนามว่าที่ปึงกรแล้วไถเป็นการใหญ่สิ้น 4 อสงไขย 100,000 กัป ก็ยังไม่พิน トラบเท่าที่ยังไม่บรรลุ สัมมาสัมโพธิญาณ แต่เมื่อใดเราใช้เวลาทั้งหมดนั่งเหนื่อปราศิตบัลลังก์ ณ โคนโพธิพฤกษ์ ปรหัตผลที่มีคุณทั้งปวงเป็นบริวารจึงเกิดขึ้น เมื่อนั้น เราปล่อยวางปรหัตผลนั้น ด้วยการระงับความชวนชวายุทุกอย่าง บัดนี้ จักไม่ประกอบอีกต่อไป แล้วจึงตรัสว่า โสรจจะของเราช่วยทำงานให้สำเร็จ เมื่อกสิการทวาชพราหมณ์ ได้ฟังคำอุปมาอุปไมยจากคำตรัสของพระองค์และได้น้อมจิตไปตามกระแสหลักธรรม เป็นผู้เข้าถึงสรณะตลอดชีวิต หลักธรรมที่ปรากฏในกสิการทวาชสูตร เมื่อเปรียบเทียบกับพระสูตรอื่นๆ จะพบว่าพระผู้มีพระภาค พระองค์ทรงหยิบยกหลักธรรมที่เป็นหลักธรรมเหล่านี้ไปโปรดพุทธบริษัทอื่น แต่มีข้อสังเกตอย่างหนึ่งคือเมื่อพระองค์

เอาไปโปรดใครก็ตาม สิ่งหนึ่งที่พระองค์จะทรงหยิบยกเพื่ออุปมาอุปไมยกับหลักธรรมของพระองค์ก็คือ สิ่งเหล่านั้นจะต้องเป็นเรื่องใกล้ตัวมากที่สุด เช่น อาชีพ พฤติกรรม จริตนิสัย สิ่งแวดล้อมในยุคนั้น

เอกสารอ้างอิง

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2558). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 30. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ผลิธัมม์ในเครือบริษัท สำนักพิมพ์ เพ็ทแอนด์โฮม.
- _____. (2546). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.(2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2560). **อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน). (2539). **45 พรรษาของพระพุทธเจ้า**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- แสง จันทร์งาม.(2540). **วิธีสอนของพระพุทธเจ้า**. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย.

